

Lớp Phật Pháp Buddhaddhamma
Môn học: THĂNG PHÁP PHỔ THÔNG

Bài học ngày 27.5.2022

THĂNG PHÁP TẬP YẾU (ABHIDHAMMATTHA SANGAHA)

8 & 9 Tâm Quả Vô Nhân

Chánh văn

8. Upekkhāsahagataṃ cakkhaviññāṇaṃ, tathā sotaviññāṇaṃ, ghānaviññāṇaṃ, jivhāviññāṇaṃ, dukkhasahagataṃ kāyaviññāṇaṃ, upekkhāsahagataṃ sampañcchanacittaṃ, upekkhāsahagataṃ santīraṇacittañceti imāni sattapi akusalavipākacittāni nāma.

9. Upekkhāsahagataṃ kuslavipākaṃ cakkhaviññāṇaṃ, tathā sotaviññāṇaṃ, ghānaviññāṇaṃ, jivhāviññāṇaṃ, sukhasahagataṃ kāyaviññāṇaṃ, upekkhāsahagataṃ sampañcchanacittaṃ, somanassasahagataṃ santīraṇacittaṃ, upekkhāsahagataṃ santīraṇacittañceti imāni aṭṭhapi kuslavipākāhetukacittāni nāma.

Nhãn thức đi với với xả. Cũng vậy nhĩ thức, tỷ thức, thiệt thức. Thân thức đi với khổ, tâm tiếp nhận đi với xả, tâm kiểm tra đi với với xả. Bảy tâm này gọi là tâm quả dị thực bất thiện vô nhân.

Nhãn thức đi với với xả. Cũng vậy nhĩ thức, tỷ thức, thiệt thức. Thân thức đi với lạc, tâm tiếp nhận đi với xả, tâm kiểm tra đi với với xả, tâm kiểm tra đi với hỷ. Tám tâm này gọi là tâm quả dị thực thiện vô nhân.

Upekkhāsahagataṃ = đi với xả
cakkhaviññāṇaṃ = nhãn thức, thị giác
tathā = cũng vậy
sotaviññāṇaṃ = nhĩ thức, thính giác
ghānaviññāṇaṃ = tỷ thức, khứu giác
jivhāviññāṇaṃ = thiệt thức, vị giác
kāyaviññāṇaṃ = thân thức. xúc giác
dukkhasahagataṃ = đi với thọ khổ

sukhasahagataṃ = đi với lạc
sampaṭicchana-cittaṃ = tâm tiếp nhận
santīraṇa-cittaṃ = tâm kiểm tra
somanassasahagataṃ = đi với thọ hỷ
imāni sattapi = bảy tâm này
imāni aṭṭhapi = tám tâm này
akusalavipākacittāni = tâm quả dị thực bất thiện vô nhân
kusalavipākāhetukacittāni = tâm quả dị thực thiện vô nhân
nāma = gọi là

Nói rõ hơn nên liệt kê như sau:

1. Tâm nhãn thức quả bất thiện thọ xả
2. Tâm nhĩ thức quả bất thiện thọ xả
3. Tâm tỷ thức quả bất thiện thọ xả
4. Tâm thiệt thức quả bất thiện thọ xả
5. Tâm thân thức quả bất thiện thọ khổ
6. Tâm tiếp nhận quả bất thiện thọ xả
7. Tâm kiểm tra quả bất thiện thọ xả
8. Tâm nhãn thức quả thiện thọ xả
9. Tâm nhĩ thức quả thiện thọ xả
10. Tâm tỷ thức quả thiện thọ xả
11. Tâm thiệt thức quả thiện thọ xả
12. Tâm thân thức quả thiện thọ lạc
13. Tâm tiếp nhận quả thiện thọ xả
14. Tâm kiểm tra quả thiện thọ xả
15. Tâm kiểm tra quả thiện thọ hỷ

Ngài Tịnh Sự có cách gọi 15 tâm kể trên như sau:

Tâm nhãn thức quả bất thiện thọ xả
Tâm nhĩ thức quả bất thiện thọ xả
Tâm tỷ thức quả bất thiện thọ xả
Tâm thiệt thức quả bất thiện thọ xả
Tâm thân thức quả bất thiện thọ khổ
Tâm tiếp nhận quả bất thiện thọ xả
Tâm quan sát quả bất thiện thọ xả
Tâm nhãn thức quả thiện thọ xả
Tâm nhĩ thức quả thiện thọ xả
Tâm tỷ thức quả thiện thọ xả

Tâm thiết thức quả thiện thọ xả
Tâm thân thức quả thiện thọ lạc
Tâm tiếp thân quả thiện thọ xả
Tâm quan sát quả thiện thọ xả
Tâm quan sát quả thiện thọ hỷ

Chú Thích

Phần chú thích của bài học này theo cách riêng chứ không theo bố cục của chánh văn để người học dễ hiểu hơn. Nên đọc vào chú thích trước rồi trở lại với chánh văn. Trong phần chú thích sẽ tuân tự với các điểm sau:

- a. Tâm vô nhân
- b. Tâm quả dị thực
- c. Tâm quả dị thực thiện và bất thiện
- d. Ngũ quan
- e. Tâm tiếp nhận và kiểm tra

Tâm vô nhân – ahetucitta – là những tâm không có sáu nhân (hetu) là tham, sân, si, vô tham, vô sân, vô si. Định nghĩa, vai trò, và sự ảnh hưởng của những nhân này sẽ được giải rõ trong những bài sau. Nói tổng quát thì chính sự có mặt của những nhân này khiến tâm trở thành tốt hay xấu. Tâm vô nhân không có 6 nhân đó vì vai trò máy móc, mù lòa. Có thể gọi tất cả tâm vô nhân là tâm cơ năng nghĩa là làm việc máy móc chứ không có bản chất thiện hay bất thiện. (vì dựa theo bố cục của nguyên tác nên để tâm vô nhân vào giữa tâm bất thiện và tâm tịnh hảo dục giới. Nếu khởi đầu khi nói về tâm bắt đầu bằng tâm vô nhân với ngũ quan sẽ dễ hiểu hơn).

Tâm quả dị thực – vipākacitta – có nghĩa là những tâm này sanh ra do nghiệp tạo và không bao giờ sanh khởi cùng một diễn trình tâm với tâm tạo ra chúng. Dị thực lấy từ thành ngữ “dị thời nhi thực – khác thời mà chín”. Có một thứ tâm quả khác không dịch từ chữ vipāka mà dịch từ thuật ngữ phala là tâm quả siêu thế. (tâm quả siêu thế khi đắc đạo sanh liền sau tâm đạo trong diễn trình tâm nên không thể gọi là dị thực). Trong cách gọi ngắn gọn thì cả hai đều gọi là tâm quả vì khi nói về phala citta thường được gọi là tâm quả siêu thế nên ít bị nhầm lẫn.

Tâm quả thiện và bất thiện được gọi để nói về những tâm sanh do nghiệp tạo thành. Phần này gồm những soi sáng mà chỉ có Thắng Pháp Tạng Abhidhamma đề cập mà có trong Kinh Tạng. Ngoại trừ thân thức (xúc giác) và tâm kiểm tra có thọ khô, thọ lạc và thọ hỷ thì tất cả tâm còn lại đều thọ xả. Những tâm này sơ khai, mù lòa

nhưng đã có sự phân biệt cảnh tốt hay xấu. Sự phân biệt này do nghiệp chi phối chứ không phải là sự phân định của suy diễn phân tích (...)

Nguyên tác nêu lên hai nhóm là tâm quả dị thực bất thiện vô nhân và tâm quả dị thực thiện vô nhân. Tuy vậy dễ hiểu, và cũng là cách chia khác, sẽ chia hai nhóm này thành ba phần:

- a. Ngũ quan hay ngũ song thức
- b. Tâm tiếp nhận
- c. Tâm kiểm tra

[Nội dung bài học ngày 10.6.2022]

A. Ngũ quan hay ngũ song thức

Trong ngôn ngữ phổ thông ngũ quan gồm có thị giác, thính giác, khứu giác, vị giác và xúc giác. Trong Thắng Pháp Abhidhamma được biết với tên gọi “ngũ song thức” nghĩa là năm cặp thức: cặp nhãn thức, cặp nhĩ thức, cặp tỷ thức, cặp thiệt thức, cặp thân thức. Gọi là “cặp” vì mỗi giác quan có hai tâm biết cảnh tốt hay biết cảnh xấu như tâm nhãn thức có 2 là nhãn thức quả thiện (thấy cảnh sắc tốt) và tâm nhãn thức quả bất thiện (thấy cảnh sắc xấu). Bốn giác quan còn lại cũng có cặp như vậy.

Điểm thú vị cần ghi nhớ ở đây là theo Thắng Pháp Abhidhamma tâm ngũ quan không có phân định, xử lý cảnh hay dựa trên định kiến để xác định cảnh tốt hay xấu mà hoàn toàn là thứ tâm quả sanh lên do nghiệp. Để hiểu điều trên nên nhận rõ điểm này các tâm nhãn thức, nhĩ thức, tỷ thức, thiệt thức, thân thức biết các cảnh sắc, thính, khí, vị, xúc trong hình thái sơ đẳng nhất thí dụ như tâm nhãn thức chỉ nhận biết đường nét vuông, tròn hay màu sắc xanh, đỏ, vàng, trắng chứ không phân biệt đây là tranh Picasso hay cảnh trí sơn thủy hữu tình. Tất cả những phân biệt định đoán, nhồi nặn, phản ứng đối với cảnh thuộc các tâm xử lý (javana).

Vì tính cách tương đối muội lực của tâm ngũ quan nên bốn cặp đầu (cặp nhãn thức, cặp nhĩ thức, cặp tỷ thức, cặp thiệt thức) đều thọ xả. Riêng cặp thân thức thì có hai: thân thức thọ khổ (tâm quả bất thiện) và thân thức thọ lạc (tâm quả thiện).

10 tâm ngũ quan đóng vai trò tương đối đơn giản trong tiến trình tâm thức nhưng lại là sự ghi nhận năm cảnh sắc, thính, khí, vị, xúc trong trạng thái uyên nguyên và trung thực nhất nên có ảnh hưởng quan trọng đối với chúng sanh trên cả ba phương diện nghiệp, quả và phiền não.

Mặc dù 10 tâm ngũ quan làm việc có tánh cách máy móc (cơ năng) nhưng ngay ở những tâm này là sự thể hiện của quả nghiệp tốt xấu. Trong mỗi tiến trình tâm đều có cả ba thứ tâm nhân, quả, không nhân cũng không quả. 10 tâm ngũ quan thuộc tâm quả.

Trong cách nói đại loại thì quả của nghiệp có pha trộn giữa quả thiện và bất thiện thí dụ một người khổ vì nhiều tiền, vì quá đẹp hay quá tài hoa. Nhưng trong cách trình bày vĩ mô của Thắng Pháp thì quả thiện là quả thiện, quả bất thiện là quả bất thiện. Phân định rõ ràng.

Cách gọi năm giác quan là thị giác, thính giác, khứu giác, vị giác, xúc giác tương đồng với nhãn thức, nhĩ thức, tỷ thức, thiệt thức, thân thức nhưng không hoàn toàn tương đồng với “thấy, nghe, ngửi, nếm, đụng” trong ý nghĩa “năng động hay tìm kiếm”. Ở đây chỉ đơn thuần là biết cảnh.

Khi nói về ngũ dục thường nêu năm cảnh là sắc, thanh, hương, vị, xúc nhưng khi nói về năm cảnh của ngũ quan thì là sắc, thanh, khí, vị, xúc. Hương chỉ cho mùi thơm trong lúc khí chỉ cho tất cả mùi khứu giác nhận biết.

Tuy tâm ngũ quan chiếm phần tương đối ít trong đồ biểu về tâm của Thắng Pháp nhưng không phải vì vậy mà không quan trọng. Năm giác quan này có ảnh hưởng sâu xa đối với đời sống, khuynh hướng, cảm thọ, ái nhiễm, hạnh nghiệp và cảnh giới thọ sanh. Những ảnh hưởng lớn này đều được nhấn mạnh trong cả ba tạng. Phần lớn cuộc sống với những lãnh vực văn hoá, kinh tế, chính trị ... đều xây dựng trên cơ sở của ngũ quan thí dụ thời trang để thoả mãn thị giác; âm nhạc thoả mãn thính giác; kỹ nghệ nước hoa để thoả mãn khứu giác; ẩm thực thoả mãn vị giác; giường nệm bàn ghế cho xúc giác ..v.v..

[còn tiếp]